

Сергій Гірик,

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

**Лев Троцький і проблема «алкоголізації» держбюджету СРСР
у 1923–1924 рр.**

Боротьба проти таких «пережитків старого суспільства», як п'янство, в пореволюційній Росії ставилася на один щабель із акціями штибу антирелігійної пропаганди. Це було цілком закономірно, оскільки в свідомості керівників новоутвореної держави алкоголь та релігія були поняттями цілком співставними. Так, виступаючи на X Всеросійській конференції РКП(б) 27 березня 1921 р., В.Ленін на запитання з зали про дозвіл на продаж ікон (бо, мовляв, цього просять селяни) відповів: «Вот что касается икон, – здесь напоминают, что крестьяне просят иконы, – то я думаю, что в отличие от капиталистических стран, которые пускают в ход такие вещи, как водку и прочий дурман, мы этого не допустим, потому что, как бы они ни были выгодны для торговли, но они поведут нас назад к капитализму, а не вперед к коммунизму» [1, с. 326]. У той самий час, Ленін принципово погодився з можливістю продажу в Радянській Росії косметики, бо «помада не угрожает» рухові до комунізму. У Програмі РКП(б), прийнятій на VIII з'їзді партії (18-23 березня 1919 р.) одним із головних пунктів роботи в галузі охорони здоров'я було названо боротьбу з т.зв. соціальними хворобами, у числі яких алкоголізм було поставлено в один ряд із туберкульозом і венеричними захворюваннями [4, с. 430].

У той же час, повсякденність російського робітництва, оголошеного гегемом соціалістичної держави, як вважає російський історик Ігор Орлов, було «тісно пов'язане з уживанням спиртних напоїв» [3]. Можна навіть сказати, що в житті секуляризованої частини російського пролетаріату алкоголь займав таке ж місце, як релігія – в житті селянства. Цю паралель ще більше підкреслювало те, що спиртні напої були невід'ємним атрибутом відзначення релігійних свят, а «алкоголь розглядався як частина православної обрядовості».

У той же час, саме в перші роки радянської влади кустарне виробництво спиртних напоїв на селі досягло небувалого розквіту. Ані спрямовані проти самогонваріння репресивні заходи влади (у 1922 р. мінімальний термін позбавлення волі за це правопорушення з метою продажу було підвищено з одного до трьох років [2]), ані дозвіл реалізації вин міцністю до 20% об'ємної частки спирту у 1921 р., не дали бажаного результату.

У першій половині 20-х рр. частина верхівки РКП(б) зробила спробу дозволити продаж горілки традиційної міцності (40% об'ємної частки спирту) з метою покриття бюджетного дефіциту. Ця спроба була вдалою – «незважаючи на спротив значного числа членів ЦК партії Й. Сталіну вдалося на Жовтневому (1924 р.) пленумі ЦК РКП(б) протягнути рішення про державне виробництво і торгівлю горілкою» [2].

Чи не найенергійніше проти легалізації продажу міцних напоїв виступав Лев Троцький. Так, 29 червня 1923 р. він подав до ЦК й ЦКК РКП(б) доповідну записку, в якій розкритикував поставлене перед тим на пленумі ЦК питання про «допущение свободной продажи питей в фискальных целях». Категорично висловлюючись проти подібних заходів, Л. Троцький зазначив: «Попытка перенести бюджет на алкогольную основу есть попытка обмануть историю, освободив государственный бюджет от зависимости от наших собственных успехов в области хозяйственного строительства» [10, с. 81]. У своїй аргументації Л. Троцький дещо ідеалізує тодішнє радянське робітництво, але це цілком у дусі тогочасних партійних документів: «<...> рабочий класс в целом чувствует себя в состоянии

подъема. Если сюда вернется алкоголь, – все пойдет назад, вниз. На проведенную мною анкету о рабочем быте агитаторы массовики отвечают: два основных фактора изменяют быт, во-первых, восьмичасовой рабочий день и, во-вторых, рабочий меньше пьет, меньше бьет жену и детей» [Там само], «заработная плата рабочего <...> сразу обнаружила бы свою недостаточность с возвращением алкоголя в жизненный обиход рабочего. <...> Широкие круги партии не могли бы увидеть в легализации алкоголя ничего, кроме меры отчаяния» [9, с. 82]. Л. Троцкий також сумнівався в результативності вилучення фінансів за допомогою продажу горілки: «Либо мы захотим иметь серьезный доход, то есть производя дорого, захотим еще дороже продавать, – тогда крестьянин предпочтет самогон; а если захотим конкурировать с самогом, тогда побудительный фискальный мотив у нас будет отсутствовать. <...> фискальные результаты от этой меры ничтожны и, прежде всего, результаты эти будут за счет заработной платы рабочего» [7, с. 109].

Крім того, Л. Троцький намагався протестувати й проти заходів, які являли собою завуальовану спробу легалізації горілки. Так, коли Раднарком прийняв рішення про підвищення допустимої міцності наливки з 20 до 30% об'ємної частки спирту, зробивши її легальним замінником забороненої горілки, Л. Троцький відзначав: «Дело идет по существу о подготовке государственной продажи водки» [7, с. 108].

Оцінюючи перші результати легалізації горілки post factum, Л. Троцький писав: «Нужно признать жестокой и глубоко принципиальной ошибкой введение государственной продажи водки. <...> Она подрывает материальный уровень рабочих масс. <...> Она принижает в их глазах авторитет государства. Ее фискальные выгоды ни в коем случае не покрывают тех ударов, которые она наносит хозяйству» [8, с.158].

У доповідній до ЦК і ЦКК партії Л. Троцький висловлює резонне припущення про можливість падіння «революційного престижу» партії в міжнародному масштабі через легалізацію продажу горілки [10, с. 81]. Вона дійсно викликала збентеження в іноземних діячів комуністичного руху. Так, під час бесіди з іноземними робітничими делегаціями 1927 р. Й. Сталінові було поставлено запитання з цього приводу: «Как увязывается водочная монополия и борьба с алкоголизмом?». Відповідаючи на нього, Й. Сталін був змушений підкреслити факт усвідомлення партією протиріччя між цими явищами. Натомість він спробував виправдати рішення партії та уряду про легалізацію горілки та впровадження державної монополії на її виготовлення й продаж шляхом представлення такого кроку як «меншого зла» в порівнянні зі здаванням промислових об'єктів у концесію представникам закордонного капіталу.

Неможливість відмови від горілкової монополії в найближчий час Й. Сталін пояснював так: «Немедленный отказ от водочной монополии лишил бы нашу промышленность более чем 1/2 млрд. рублей, которые неоткуда было бы возместить» [5, с. 233]. Він підкреслив, що легалізація горілки й упровадження державної монополії на неї мало мету покриття дефіциту державного бюджету і використовувалося як одне з найважливіших джерел фінансування форсованої індустріалізації СРСР [5, с. 232-233]. Так само Й. Сталін пояснив необхідність легалізації горілки й у іншому тексті, присвяченому цьому ж питанню. Там він згадав і про спротив цьому заходів з боку «деяких членів ЦК», маючи на увазі, очевидно, передусім Л. Троцького [6].

Тоді ж Й. Сталін заявив про тимчасовість такого явища, як горілкова монополія: «Значит ли это, что водочная монополия должна остаться у нас и в будущем? Нет, не значит. Водочную монополию ввели мы как временную меру.

Поэтому она должна быть уничтожена, как только найдутся в нашем народном хозяйстве новые источники для новых доходов на предмет дальнейшего развития нашей промышленности» [5, с. 233]. Ці слова лишилися декларацією про наміри: після завершення найнапруженішого періоду індустріалізації виробництво й продаж горілки не було ані припинено, ані навіть зменшено.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що в питанні легалізації горілки й запровадження державної монополії на її виготовлення й продаж, котре піднімалося в партійних і урядових колах СРСР у 1923–1924 рр., Л. Троцький виступив у чіткій опозиції до Й. Сталіна. Його аргументація базувалася в першу чергу на підкресленні сумнівів у фінансовій користі такого кроку. Крім того, Л. Троцький звертав увагу й на моральний бік справи, відзначаючи неминучість втрати партією міжнародного авторитету в разі реалізації цього задуму. У той же час ми можемо спостерегти, що позиція Й. Сталіна знайшла більше прихильників у ЦК і Раднаркомі, завдяки чому легалізацію горілки й було здійснено.

Джерела та література:

1. *Ленин В.* Заключительное слово по докладу о продовольственном налоге 27 мая [X Всероссийская конференция РКП(б) 26-28 мая 1921 г.] // Ленин В. Полное собрание сочинений. Т.43. – М.: Политиздат, 1970. – С. 317-332. 2. *Орлов И.* Метафоры питейной политики 1920-х годов // Багдасарян В.Э., Орлов И. Питейная политика и «пьяная» культура в России: век XX-й. – М.: Изд-во МГОУ, 2005. – <<http://orlov-i-b.narod.ru/soczist/Vodka-per.doc>>. 3. *Орлов И.* «Класс – он тоже выпить не дурак»: Краткий курс российского пьянства на заре советской власти // Солидарность. – 2002. – №16. – <<http://orlov-i-b.narod.ru/soczist/Vodka-rab.doc>>. 4. *Программа РКП(б)* // КПСС в резолюциях, решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 2 ч. Ч.1. – Б.м.: Политиздат, 1953. – С. 409-430. 5. *Сталин И.* Беседа с иностранными рабочими делегациями 5 ноября 1927 г. // Сталин И. Сочинения. Т.10. – М.: Политиздат, 1949. – С. 206-238. 6. *Сталин И.* Письмо Шинкевичу // Сталин И. Сочинения. Т.9. – М.: Политиздат, 1948. – С.191-192. 7. *Троцкий Л.* О водке [Выступление на прениях по докладом тт. Каменева и Сокольников, пленум ЦК РКП(б) 25-27 октября 1924 г.] // Архив Троцкого: Коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927 / Сост. Ю.Фельштинский. В 4 т. Т.1. – М.: Терра, 1990. – С. 108-109. 8. *Троцкий Л.* Обвинения в хозяйственном поражестве // Архив Троцкого: Коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927. Т.1. – С.157-158. 9. *Троцкий Л.* Проект резолюции // Архив Троцкого: Коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927. Т.1. – С.82. 10. *Троцкий Л.* Членам ЦК. Членам ЦКК // Архив Троцкого: Коммунистическая оппозиция в СССР, 1923–1927. Т.1. – С. 81.

Александр Глушков,

Пермский Государственный университет

В. Шульгин и Прогрессивный блок

Василию Витальевичу Шульгину уделено немалое внимание в российской историографии постсоветского периода. Однако авторы, в большинстве своем, лишь мимоходом упоминают о его причастности к созданию Прогрессивного блока и деятельности на поприще одного из лидеров этой организации. Целью данной работы является более полное освещение деятельности В. Шульгина в Прогрессивном Блоке, который просуществовал меньше двух лет.

Одна из наиболее ярких фигур российской политической сцены начала XX в. В. Шульгин родился в Киеве в 1878 г., и начинал свою политическую и общественную деятельность в 1907 г. как член «Русского собрания» и один из лидеров